

Jože Horvat

## **Evald Flisar: Opazovalec.**

Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009.

Veliko bistvenih značilnosti o novem Flisarjevem romanu je točno navedla Lucija Stepančič v spremni besedi z naslovom *Metafizični triler s srečnim koncem*. Opozorila je na njegov literarni in filmski kontekst, iz katerega si je avtor "izposodil" nekaj osrednjih likov, na miselni razvoj nekaterih Flisarjevih dosedanjih proznih besedil, razpletla pa je tudi nekaj vsebinskih vozlov samega Opazovalca. Tako bralec med drugim ve, v kakšnih literarnih meridianih je roman in kje je mesto nove pripovedi v prozni produkciji tega avtorja. Besedila te vrste so dobrodošla, saj je današnje pisanje (tudi romanov) s stališča receptorja vedno težavnejše, in za kompleksno razumevanje je potrebno poznavanje druge literature, v tem primeru tudi filma. Ne trdim, da je to poznavanje na splošno vedno neizogibno, v tem primeru pa je zelo koristno, saj šele tisti, ki pozna oboje, lahko bolje dojame novo besedilo in uživa v njem – torej je hkratna informacija neukemu bralcu v dobrodošlo pomoč. V našem primeru gre namreč za roman, v katerem sicer ni kakšnih sofisticiranih miselnih ali artističnih rebusov ali celo kakšnih abstraktnih (post)modernističnih zank, kaj šele ponesrečenih žanrskih metamorfoz, toda zgodba svoj fabulativni skelet sestavlja iz likov, ki so toliko iz realnega kot iz izmišljenega – literarnega, filmskega – življenja, to pa zahteva nekakšno osvetlitev, če naj ju bralec lažje osvoji.

Kolikor se spomnim, Evald Flisar še ni napisal romana, katerega dogajanje bi bilo v bistvenih zasukih motivirano z vohunsko/kriminalno dejavnostjo ali nadčutno energijo, čeprav v zvezi z drugo nekatere osebe izpričujejo poteze/lastnosti, ki spominjajo na like, ki so nam znani (npr. iz Enajstega planeta). Pa vendar je samo pripovedno tkivo življenje, ki poteka skozi ali okoli nas in pravzaprav ni izmišljeno, čeprav je kot pojav v romanu sestavljeno iz realnega sveta osrednje osebe, a tudi iz umetelne poloble, ki jo sestavljajo ljudje iz ameriških knjig in filmov, ki

so doživljeni kot ljudje iz mesa in krvi tega časa, in tako je pred bralcem knjiga, ki je v vsebinskem smislu sodoben odziv na sodobno družbo, kulturo, civilizacijo. Njegov osrednji junak v večini romana sploh ni "junak" – že naslov pove, da je samo "opazovalec", toda v ključnem trenutku svojega življenja iz te vloge vendarle prestopi v aktivno držo in postane upornik. A da se "predrami", se mora zgoditi veliko stvari: usodni problem se je moral zaostri do konca in ga privedi v stanje, v katerem je našel smisel, ne kakšno novo izmišljeno, ampak neponarejeno življenje.

Ta mladi človek je realno obstoječi Simon Bebler, sicer pa Barton Fink, kot se imenuje, potem ko se prestavi v dramski tekst, ki ga piše. Je namreč amaterski dramski pisec, ki je "zapustil ta svet in živi v izmišljenem svetu", kot ga že na začetku predstavi avtor, ali bolje, ga kritično okrcra Violeta, njegova nenavadna prijateljica in igralka v njegovem začetnem komadu. Ob tem izvemo, da je mladi študent na smrt bolan – ima raka na vranici in pred njim je le še leto dni življenja. To je razlog, da obračuna s svojimi prijateljicami in starši ter se odloči za akcijo, v kateri bi preživel čas, ki bi mu bil na voljo, če bi bil zdrav. Pomaga mu nenavaden berač, s katerim odpotuje v New York; tam ga čaka razkošni, četudi zelo nevarni začetek pustolovščine: stanovanje na Peti aveniji (last Vincenta Vege, premožnega "razgrajevalca in preprodajalca podjetij po kosih"), v katerem marsikaj skrivnostno izgine in se spet pojavi. V misteriozno dogajanje kmalu stopi dekle Virgo in nato spet brez sledu izgine, po nekaj zapletih s predstavniki tajne službe pa Barton Fink izgubi vse dokumente, ostane brez stanovanja in je zato prisiljen kot klošar bivati v newyorškem Centralnem parku. Tam pa čudežna "usoda" spet poskrbi zanj, saj mu neki berač vrne ukradene dokumente, s katerimi spet lahko vzpostavi stik z Vega, ta pa ga znova bogato gmotno založi. Od tod se zgodba spušča k razpletu; bralec izve, da je tudi bogataš Vega smrtno bolan za rakom, prav tako je bila bolna Virgo, smrtno ranjen je tudi Bartonov skoraj zaupnik, psihiater Woody Allen, in še kdo, npr. klošar v Ljubljani, vsi pa so bili ali so še člani Društva na smrt obsojenih, razen za aidsom obolele mladenke Ajsi Disi, h kateri proti koncu zgodbe Vincent Vega napoti Bartona Finka, da bi ji pomagal. Nekaj prej bralec izve, od kod Vegova radodarnost do mladeniča iz Ljubljane: zelo je podoben njegovemu sinu, ki je umrl v prometni nesreči. Nato smo pri zadnjih prizorih, v katerih se Barton upre Vegi in ga hoče ubiti, saj je načrtoval grozljiv pobjoj ljudi, menda na vseh celinah, a Vega se pred njegovim strelom vrže s terase nebotičnika. Barton podeduje njegovo premoženje, premožni mladi par pa konča v nekakšni idili, ki bo sicer kratkotrajna.

To so seveda le najosnovnejše črte zgodbe, kajti v resnici je zelo razvejena in zapletena, situacije v njej pa se vedno znova rešujejo na

način, ki bralca osuplja. Dogaja se v svetu, ki je na videz vsega zmožen, a neobvladljiv, nepregleden – kot je pač sodobna civilizacija: po eni strani v svoji tehnično-tehnološki podobi nadvse fascinantna (kaže se npr. v nepredstavljenem bogastvu, supermoderni opreми, pravljici urbani podobi velemesta itn.), toda po svoji vitalnosti na koncu razvoja, pred propadom. Misel o propadu je prevladujoča atmosfera te knjige, pesimistično spoznanje njenih osrednjih protagonistov, ki se ujema z njihovim individualnim položajem: vsi so obsojeni na smrt, pa naj bo zaradi raka, aidsa ali česa drugega. Društvo na smrt obsojenih zato funkcionira ne le kot društvo nekaj posameznikov – je pars pro toto za vso moderno zahodno družbo, ki ji je razvoj sicer prinesel in dal na voljo veliko užitkov, a ga zaradi svoje “bolezni” ne more konzumirati. Iz nje se rešuje s poblaznelimi dejanji, kot so manipulacije, izsiljevanje, ugrabitve, umori, teror, vse tisto pač, kar označuje sodobno dehumanizirano, etično in eksistencialno sprevrženo vsakdanjost. In se zdi, da pobeg/umik iz nje ni mogoč; toliko bolj nemogoč je, ker je civilizacija vsrkala vase tudi kulturo, s katero se vsak dan legitimira in potrjuje ter je zato tudi po njeni zaslugi, tj. zaslugi kulture, pravzaprav oblika totalitarizma, ki si hoče podrediti še zadnjega posameznika. Ta se v njej zlahka odpoveduje svoji identiteti in tako rekoč uživa v tem, da je samo njen “opazovalec”. To je skoraj ves čas Barton Fink, ki ga še prisilijo, da ustrelji črnca, s katerim ima njegova prijateljica Ajsi Disi otroka, toda, kot rečeno, nazadnje se Vega upre: spregleda njegovo grozljivo početje in ga poskuša likvidirati, a se Vega pokonča sam ... najbrž zaradi prepoznega spoznanja, da je njegovo Društvo zlo in zato zanj ni rešitve.

Na koncu predora skozi sodobno civilizacijo se torej zasveti nekaj luči, ki jim njihov soj malo pred koncem knjige okrepi tudi napoved prihoda človeka, ki bo prinesel obetavne spremembe v okolju, v katerem se dogaja Bartonova zgodba: aluzije na prihod Baracka Obame na čelo ZDA.

Svojevrstna žanrska oblika (“triler”, kot bi dejala L. Stepančič), zato kar se da dobro ustreza vsebini pripovedi, saj je življenje samo živa kriminalna in srhljiva past. Spravljeno v obliko, kakršna je, se pravi kriminalno/trilersko zgodbo, je toliko prepričljivejša – tj. za bralca vabljiva. Vendar je treba reči, da njena dramatična napetost ni edino gibalno bračeve radovednosti glede razvoja likov in razpleta dogajanja; omenil bi še dve: domiselno igro z imeni, ki jih avtor daje Simonu in njegovim “sonstopajočim”, in pa jezikovno preciznost, s katero je izoblikovan tok pripovedi. Simon Bebler oziroma Barton Fink ves čas svojega dramatiziranega življenja srečuje ljudi iz filmov in romanov, z njimi govori in živi, vendar le-ti nimajo nič skupnega z resničnimi liki ali filmskimi zvezdami v svetu

umetnosti: ljudje, ki jih srečuje sam (in drugi), so jim le na videz izredno podobni, pa naj gre za Ala Pacina, Woodyja Allena, Dustina Hoffmana ... Umo Thurman idr.; "podtaknitev" pomembne osebe pod ime tega ali onega lika iz Opazovalca namreč dostikrat učinkuje humorno, to pa relativizira to ali ono usodnostno držo ali početje te osebe; če bi živela le s svojim pravim nazivom, bi morda delovala zateženo ali tudi poučno – za bralca neprivlačno. Nasprotno pa jim pripisana imena podeljujejo svojevrstno mikavnost oziroma dražljivost, kot se za literarne ljudi spodobi. Literatura jih zna izbrati iz vsakodnevne ponudbe topilnega lonca resničnosti in domišljije ter jih servirati izbrancem.

Drugo, s čimer knjiga radodarno postreže bralcu, je njena slogovna gibčnost. Presenetljivi in nepričakovani dogajalni obrati, dialogi, opisi različnih okolij, hipna razpoloženska občutja nastopajočih, njihove hitre akcije – menda je vsaka izmed tekstovnih enot v svojem jezikovnem kostumu, ki pa se brez prehrapavih spojev preliva v enovito jezikovno tkanino. Zaradi vsega tega je mogoče zapisati, kar v resnici ni pogosto, čeprav se neredko izreka: knjiga se prebere na dušek. Če dodam, da je v njej vrsta idejnih, čutenjskih idr. elementov, ki bi bili hvaležen predmet posebne analize, je mogoče končati, da gre za sočno, duhovito, aktualno knjigo v najboljšem pomenu besede.

Kot je bilo rečeno na začetku, je Simon Bebler amaterski dramski pisec. Tudi v New Yorku si dela zapiske za poznejšo pisateljsko obdelavo. V zvezi s tem nekje proti koncu knjige preberemo: "Zapiski v beležnici so fragmentarna slika pekla v moji duši (...) In jaz? Detektiv, ki skuša v tem peklu izslediti hudiča." Mislim, da gre v tem romanesknem besedilu prav za to, za refleksijo o "peklu v duši", ki ga ne nosi v sebi le posameznik, ampak zlasti civilizacija, čeprav včasih komu nakloni kak srečen dogodek, kot ga je nazadnje Bartonu Finku.